

DIMENSIUNI SUBIECTIVE ALE FENOMENULUI SĂRĂCIEI ÎN ROMÂNIA

VIOREL GHEORGHE

În abordarea problematicii sărăciei nu trebuie uitat faptul că dincolo de statistici se află oameni. Oameni cu nevoi și preferințe diferite, cu ocupații și calificări diferite, trăind în familii și medii diferite etc. Aceste diferențe duc nu numai la aplicarea unor praguri diferite ale sărăciei (de exemplu, pentru salariați, țărani, pensionari de asigurări sociale de stat, pensionari C.A.P.), dar și la opinii diferite în legătură cu ce înseamnă „a fi sărac”.

În literatura de specialitate, se afirmă adesea că sărăcia este un concept esențialmente normativ, bazat pe definirea unui nivel minim de trai (prag al sărăciei) prin folosirea, în absența vreunui consens în această privință, a uneia sau alteia dintre metodele cunoscute. Fără să însemne că sărăcia poate fi definită doar în termeni relativi sau subiectivi, ci dimpotrivă, chiar și atunci cînd aceasta este abordată în termeni absoluți, sărăcia este întotdeauna un concept *relativ și subiectiv*.

Relativ prin aceea că indiferent de metoda utilizată pentru a-l defini, acesta se referă întotdeauna la un anumit context social, la o anumită scală a valorilor asociată unui anumit stil de viață. Mai mult, dincolo de contextul unei anumite țări, sint luate ca referință și unele elemente ale stilului de viață predominant în unele societăți industrializate, ca expresie a noțiunii de demnitate umană și a universalității pe care o conferim drepturilor de bază ale omului.

Subiectiv prin aceea că stabilirea oricărui prag al sărăciei este considerată a fi mai mult o judecată de valoare, decî conținînd o mare încărcătură de subiectivism, datorată specialiștilor care au întreprins acest demers. Dacă aceasta conferă caracter subiectiv acestui concept, există însă și opinia „subiectivă” a populației despre ce înseamnă sărăcia, aceste opinii conturînd ceea ce am denumit *dimensiuni subiective ale sărăciei*.

În ce constau aceste dimensiuni subiective și în ce măsură ele coincid cu cele „obiective” determinate de specialiști — reprezintă problemele pe care prezentul articol urmărește să le pună în lumină. De altfel, cercetarea selectivă a Institutului de Cercetare a Calității Vieții a urmărit, pe lângă estimarea obiectivă a dimensiunilor sărăciei în România, și cunoașterea unor dimensiuni „subiective” ale acestui fenomen.

Precizări conceptual — metodologice

Pragul subiectiv al sărăciei (PSS) reprezintă un indicator util pentru factorii implicați în formularea politicii sociale, acesta reflectînd în

fapt ceea ce populația consideră a fi venitul lunar minim apreciat necesar pentru satisfacerea nevoilor.

Determinarea PSS se poate face pornind de la răspunsurile primite de la familiile cuprinse în eșantionul supus cercetării la întrebarea „Care este venitul lunar al familiei dumneavoastră pe care îl considerați necesar pentru satisfacerea la un nivel minim a nevoilor familiei dumneavoastră? (sub acest nivel nu ați mai putea face față nevoilor familiei dumneavoastră)?”

Răspunsul furnizat de persoana intervievată (capul de gospodărie) la această întrebare reprezintă venitul minim - V_{min} , care depinde atât de venitul net real al respondentului, cât și de alți factori, inclusiv compoziția familiei, după formula :

$$V_{min} = f(V; x),$$

unde v este venitul net real al persoanei intervievate, iar x este un vector de alți factori caracteristici gospodăriei. Funcția f crește monoton în v , existînd un nivel al venitului V^*_{min} definit astfel :

$$V^*_{min} = f(V^*_{min}; x),$$

astfel încît pentru toate veniturile v mai mici decît V^*_{min} avem $V < V^*_{min}$ și pentru toate veniturile V mai mari decît V^*_{min} , $V > V^*_{min}$. Nivelul de venit V^*_{min} reprezintă pragul subiectiv al sărăciei (PSS), respectiv nivelul de venit la care familiile își pot satisface doar la nivel minim nevoile, sub acest nivel acest lucru fiind imposibil. Deoarece poziția pe funcția $f(V; x)$ depinde de x , pragul subiectiv al sărăciei va depinde de x , ceea ce înseamnă că familiile avînd caracteristici diferite vor considera că au nevoie de sume diferite de bani pentru a-și satisface la nivel minim nevoile.

Cele de mai sus arată faptul că răspunsurile furnizate la întrebare menționată nu duc automat la construirea unui prag subiectiv al sărăciei ci că acesta este estimat cu ajutorul unui model matematic care explică variația răspunsurilor gospodăriilor populației la întrebarea din chestionar. Aceste răspunsuri tind să varieze sistematic în funcție de mărimea familiei, veniturile nete obținute, precum și de raportarea la un anumit grup de referință (PSS fiind astfel estimat în baza unei funcții logaritmice¹).

Rezultă că evaluarea făcută de o persoană a venitului minim necesar este strins legată de venitul net obținut în mod real, care reprezintă un important cadru de referință atunci cînd se răspunde la întrebare. În chestionarul utilizat, pentru a obține o estimare cât mai bună a veniturilor gospodăriei, s-a cerut persoanelor intervievate să specifice distinct veniturile nete obținute din diferite surse (venituri din salarii, ciștiguri din afaceri și prestări de servicii pe cont propriu, pensii, venituri din proprietate etc.) precum și veniturile soției, copiilor sau altor membri ai gospodăriei de asemenea în funcție de sursa respectivă.

O altă metodă de determinare a pragului subiectiv al sărăciei a la bază așa-numita „întrebare de evaluare a venitului”. Prin aceas-

¹ Pentru detalii a se vedea A. Kapteyn, P. Kooreman, R. Willemsse, *Some Methodological Issues in the Implementation of Subjective Poverty Definitions*, in *Journal of Human Resources* XXIII, 2

întrebare se cere persoanei intervievate să precizeze care este venitul pe care îl consideră foarte rău, rău, insuficient, suficient, bun sau foarte bun, față de condițiile concrete ale familiei sale. Calificativele de mai sus sînt identificate cu mijlocul a șase intervale egale pe o scală de la 0 la 1, în acest mod fiind transformate în evaluări numerice.

Relația dintre un nivel z al venitului și evaluarea sa numerică pe o scală de la 0 la 1 poate fi aproximată printr-o funcție de distribuție logaritmă normală, astfel :

$$U(z) = \Lambda(z; a, b),$$

unde $\lambda(\bullet; a, b)$ este funcția de distribuție logaritmică normală cu mediana e^a și $\log$ - varianța b^2 .

Această estimare (prin funcția de distribuție logaritmică normală) reprezintă așa-numita „funcție de bunăstare a venitului” (*welfare function of income*) pentru respondentul respectiv.

Evaluarea unui nivel al venitului z , de către un individ cu parametrii de bunăstare a și b este dată de :

$$U(z) = \Lambda(z; a, b) = N\left(\frac{\ln z - a}{b}; 0, 1\right),$$

unde $N(\bullet; a, b)$ este funcția de distribuție normală cu media a și varianța b .

Această linie a sărăciei (cunoscută în literatură sub denumirea de „Leyden poverty line”) se bazează pe ideea că sărăcia este o stare de utilitate scăzută. Dacă funcția de bunăstare a venitului este considerată ca funcție de utilitate marginală a venitului, un individ este definit ca fiind sărac dacă venitul său V este astfel încît :

$$U(v) \leq \alpha,$$

unde α este un „nivel de bunăstare” (un număr între 0 și 1), care trebuie să fie stabilit de politicieni.

Dacă definim $U\alpha$ prin :

$$\lambda(u\alpha; 0, 1) = N(\ln u\alpha; 0, 1) = \alpha,$$

atunci cineva este sărac dacă venitul său satisface relația :

$$\frac{\ln v - a}{b} \leq u\alpha$$

sau

$$v \leq \exp(a + b \cdot u\alpha),$$

Rezultă că, și în acest caz, ambii parametri a și b depind de un vector — x — de factori caracteristici ai familiei, deci evaluările făcute de persoanele intervievate tind să varieze sistematic în funcție de mărimea familiei, veniturile reale obținute și de raportarea la un anumit grup de referință.

Pragul subiectiv al sărăciei — determinare pentru România

Pragul subiectiv al sărăciei pune în evidență un aspect deosebit de important care trebuie avut în vedere atunci cînd se abordează proble-

matica sărăciei : acela al diferenței între nivelul minim al veniturilor apreciat ca atare de populație și nivelul minim determinat prin diferite metode (în cazul de față, metoda normativă).

În cadrul cercetării noastre, pragul subiectiv al sărăciei a fost determinat cu ajutorul primei metode, pentru luna octombrie 1991, acesta precum și diferențele amintite avînd următoarele valori :

Mărimea familiei	Pragul subiectiv al sărăciei (PSS)	Nivelul minim de trai decent (ND)	Diferențe	
			LEI	%
1 persoană	12.103	6.400	5.703	52,9
2 persoane	18.879	10.800	8.079	57,2
3 persoane	24.486	14.080	10.406	57,5
4 persoane	29.448	17.280	12.168	58,7
5 persoane	33.979	21.760	12.219	64,0
6 persoane	40.679	24.960	15.712	61,4

Înțelegerea corectă, în acest context, a problematicii sărăciei, a diferitelor variante de praguri ale sărăciei, poate permite evitarea apariției unor tensiuni sociale pe fondul unor revendicări nerealiste, care nu țin cont de situația actuală a economiei românești. Spre exemplu, după pragul subiectiv al sărăciei, peste 85 % dintre familiile de salariați ar trăi în sărăcie, în timp ce prin raportare la nivelul minim de trai decent, procentul acestora este de 42,5%.

Pragul subiectiv al sărăciei, estimat pe baza modelului adoptat pentru întreaga populație, prezintă valori diferite pentru diferite categorii socio-profesionale, astfel :

Categorია socio-profesională	Mărimea familiei (număr de persoane)					
	1	2	3	4	5	6
Salariați	13.120	20.463	26.548	31.930	36.844	44.228
Țărani	10.025	15.639	20.285	24.397	28.152	33.636

Pentru pensionarii din mediul urban, valorile corespunzătoare erau de 8.592 pentru familia de o persoană și 13.403 pentru familia de două persoane.

Pe lângă estimarea numărului săracilor după un prag al sărăciei anume definit, deosebit de importantă este și cunoașterea proporției celor care se autoconsideră că trăiesc în sărăcie (indiferent dacă, în realitate, se situează sub sau peste o anumită linie a sărăciei).

Din rezultatele cercetării selective efectuate a rezultat că 48,8% dintre persoanele investigate considerau că trăiesc în sărăcie.

Comparînd această „rată subiectivă” a sărăciei cu cea rezultată din aplicarea la condițiile economice rezultate din cercetarea întreprinsă a

pragului de sărăcie în varianta „minim de trai decent”, care este de 42%, se poate constata că deși prima este, așa cum era de anticipat, mai mare, diferența nu este de natură a distorsiona concluziile. Estimarea subiectivă a stării de sărăcie este mai pronunțată în rîndul persoanelor singure (60,6%) și al familiilor cu 3 sau 4 copii (60—70%). Diferențieri ale autoclasificării ca sărac se constată și în funcție de categoria socio-profesională, această apreciere fiind mai ales întilnită, cum era și de așteptat, în rîndul familiilor cu șomeri (62,5%) și al familiilor de pensionari (56,7%).

În funcție de tipul locuinței, considerau că trăiesc în sărăcie aproximativ 60% din familiile care dispuneau de apartament cu chirie la stat și 63% dintre familiile care locuiau în case parter, cu chirie. De asemenea, persoanele văduve (68%) și cele divorțate (70%) se autoconsideră, mai frecvent, ca trăind în sărăcie, în timp ce în rîndul persoanelor necăsătorite această apreciere apare mai rar (38%).

Rata sărăciei după nivelul minim de trai decent evidențiază, în linii generale, aceleași diferențieri, de multe ori avînd chiar valori apropiate de cele ale „ratei subiective” (spre exemplu, pentru pensionari și familiile numeroase).

Aprecierile populației din țara noastră privind gradul de mulțumire față de situația materială a familiei, veniturile individuale sau veniturile totale ale familiei contribuie, de asemenea, la conturarea imaginii pe care colectivitatea o are în legătură cu standardul actual de viață.

Astfel, în privința situației materiale generale a familiei, cei care s-au declarat nemulțumiți sau total nemulțumiți reprezintă aproape 56% față de numai 21% cit reprezintă ponderea celor care sînt mulțumiți de aceasta.

Față de veniturile individuale pe care le obțineau, majoritatea persoanelor intervievate s-au declarat „nemulțumite” (45,1%) sau „total nemulțumite” (27,3%), aprecierile de acest gen avînd o pondere mai mare în rîndul șomerilor (62,1% și, respectiv 31,1%).

Avînd în vedere faptul că clasificarea indivizilor sau familiilor în săraci și non-săraci este făcută în funcție de venitul total lunar obținut, aprecierile populației cu privire la raportul *venituri obținute — nevoi* oferă și mai multă substanță imaginii pe care colectivitatea o are despre ea însăși în legătură cu fenomenul supus atenției.

Aprecierile populației cu privire la veniturile obținute față de nevoi

	% din populație se situează :			
	sub strictul necesar	la limita strictului necesar	la nivelul necesarului	peste nevoi
TOTAL EȘANTION	40,9	29,9	27,4	1,8
— urban	36,8	31,7	29,1	2,4
— rural	46,0	27,6	25,3	1,1

De remarcat faptul că dintre familiile cuprinse în cercetare 40,9% apreciau că veniturile de care dispun nu le ajung nici pentru strictul necesar, proporția celor considerați săraci în varianta nivelului minim de

traie decent fiind de 42%. În același timp, 29,9% dintre familii considerau că veniturile le ajung numai pentru strictul necesar, 27,4% reușeau să facă față nevoilor, dar cu multe eforturi, iar numai 1,8% reușeau să aibă tot ceea ce le trebuie, fără mari eforturi.

Se poate afirma prin urmare că o parte însemnată a populației țării noastre consideră că dispune de venituri sub sau la limita cheltuielilor necesare acoperirii nevoilor, fiind în consecință extrem de vulnerabilă la diferitele fenomene negative asociate procesului de transformare a economiei românești. Astfel, cercetarea selectivă efectuată de I.C.C.V. în luna octombrie 1991 a evidențiat faptul că, față de posibilitățile materiale de care dispuneau acum 2 ani, apreciau că se descurcă „mult mai greu” aproximativ 40% din familiile cuprinse în eșantion și doar 17% dintre familii considerau că se descurcă „aproximativ la fel”. De reținut faptul că în rândul familiilor în care existau șomeri, ponderea aprecierilor „mult mai greu” și „ceva mai greu” reprezintă peste 90% din total, în timp ce în cazul familiilor de întreprinzători aprecierea dominantă (36,4%) era aceea că se descurcă „ceva mai ușor” comparativ cu posibilitățile materiale de acum 2 ani.

Aspectele prezentate anterior reflectă percepția pe care populația din țara noastră o avea față de situația existentă în luna octombrie 1991, comparativ cu cea de acum 2 ani. Cum apreciază însă populația din țara noastră situația din viitorul apropiat? Datele sondajului efectuat arată că majoritatea familiilor apreciază că în viitorul apropiat se vor descurca „mult mai greu” (46,1%) sau „ceva mai greu” (22,8%) și că numai 11,0% dintre familiile intervievate apreciau că se vor descurca „ceva mai ușor” în perioada imediat următoare.

O problemă de bază a oricărei cercetări privind fenomenul sărăciei este identificarea oamenilor care trăiesc în sărăcie. Aproape întotdeauna este dificil de găsit un mijloc de identificare precisă a indivizilor și familiilor despre care toată lumea ar fi de acord că trăiesc în sărăcie. Stabilirea, în acest context a unor praguri ale sărăciei (niveluri minime de trai) este adesea controversată. În plus, un individ poate fi considerat sărac, după un astfel de prag, dar el să nu se simtă totuși așa (așa-numiții „sărăcifericiți”), la fel de bine cum un individ nu poate fi considerat sărac, chiar dacă el se simte astfel, în cazul în care venitul său depășește o limită considerată a fi departe de pragul de sărăcie luat în considerare.

Auto-identificarea ca sărac sau non-sărac, evidențierea dimensiunilor subiective ale fenomenului sărăciei contribuie atât la sublinierea noțiunii deosebit de complexe a diverselor aspecte care conturează conținutul noțiunii de sărăcie, dar mai important, oferă elemente importante ce trebuie luate în considerare atunci când se pune problema formulării unor strategii de combatere a sărăciei.

BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ

- MARY CORCORAN, GREG J. DUNCAN, *Myth and Reality: The Causes and Persistence of Poverty*, in *Journal of Policy Analysis and Management*, 4, 1985.
- JOHN A. CRANE, *The Evaluation of Social Policies*, Boston, Kluwer—Nijhoff Publishing, 1982
- F. FIELD, *What is Poverty?* in *New Society*, 25, 1975
- J. A. GESCHWENDER, *The Truly Disadvantaged: Structuring an Agenda for Change*, in *Journal of Sociology and Social Welfare*: December, 1989; XVI (4)
- VAN PRAAG A. KAPTEYN *Further Evidence on the Individual Welfare Function of Income: An Empirical Investigation in the Netherlands*, in *European Economic Review*, 4, 1980